

**БЮДЖЕТ ПОВІТОВОГО МІСТА ЯК ІНДИКАТОР ЙОГО РОЗВИТКУ
(НА ПРИКЛАДІ ВІННИЦІ 1880 – 1916 РР.)**

У статті доведено, що бюджет міста може бути індикатором його розвитку. На прикладі Вінниці простежується динаміка поступу міського бюджету упродовж 1880 – 1916 рр. Аналіз змін прибуткової та видаткової його частин дозволив окреслити основні напрями розвитку населеного пункту. Головним висновком дослідження є те, що напередодні Першої світової війни Вінниця розвивалася скоріше як адміністративний, військовий, освітній, культурний центр, ніж як економічний та торговельний.

Ключові слова: міський бюджет, видатки, податок, прибуток, Вінниця.

Динаміка зростання бюджету міста вважається важливим показником темпів його розвитку, тому історики – урбаністи Правобережної України (А.О. Гуменюк [1], С.М. Єсюнін [2], О.П. Прищепка [3]) багато уваги приділяють аналізу муніципальної скарбниці, проте, не зупиняючись докладно на структурі прибуткової та витратної її частин. У цій публікації проаналізовано основні зміни у статтях річного бюджету повітового міста Вінниця у 1880 – 1916 рр. Це місто обрано об'єктом дослідження, позаяк склалася думка про феноменальний його розвиток на початку ХХ ст. без конкретизації цієї специфічності. Нижня межа хронологічного охоплення обумовлена запровадженням у 1880 р. нової системи самоврядування, законодавче закріпленої у Городовому положенні 1870 р. Верхню межу визначили революційні події 1917 р., коли стабільне господарське життя у країні припинилося. Структура статей бюджету була однаковою упродовж досліджуваного періоду, що дозволяє провести порівнювальну характеристику, тим більш рівень інфляції до 1916 р. був невисоким.

Тривалий час Вінниця була пересічним повітовим містом Російської імперії, але на початку ХХ ст. сучасники уже оцінювали його як перспективний населений пункт, який може стати новим губернським центром. Початок позитивних зсувів був закладений реформою міського самоврядування, розпочатою у 1880 р. Вона, з одного боку, стимулювала самостійність місцевих рішень щодо розвитку міста і надавала фінансові можливості для їхньої реалізації, з іншого боку, дозволяла державі переорієнтувати грошові кошти в інші сфери діяльності. До реформи міський бюджет Вінниці зростав дуже повільно і у 1840 р. складав 4 106 руб., 1858 р. – 6 313, 1879 р. – 13 642 [4, с.316]. Запровадивши нову систему його формування, городяни у 1885 р. отримали річний бюджет у 39 775 руб., 1886 р. – 46 528, 1887 р. – 54 942 [4, с.316], тобто за короткий термін з 1879 р. бюджет зріс на 1885 р. у 2,9 рази, а на 1887 р. – 4 рази. Подібного зростання вінничани очікували майже сорок попередніх років (1840 – 1879 рр.). Треба відзначити, що запровадження Городового положення позитивно позначилося й на бюджетах інших подільських міст. За 1879 – 1885 рр. бюджет у Кам'янці-Подільському зріс у 3,8 рази, Проскуріві – 4,5 рази, Брацлаві – 3,2 рази, Могилеві-Подільському – 3,2 рази [4, с.316]. Але у подальшому високі темпи системного зростання міського бюджету продемонструвала лише Вінниця. Її бюджет наприкінці 1880-х – 1890-х роках тримався близько 50 тис. руб., зокрема, у 1895 р. – 55 908,49 [5, арк.188], 1897 р. – 56 644,5 [6, арк.6]. Якісний стрибок до 100 тис. руб. відбувся уже на початку 1900-х років, а вже у 1909 р. був 167 290 руб. [7, с.168], 1911 р. – 206 580 [8, арк.23], далі у 1915 р. – 506 723,16 [9, арк.62], 1916 р. – 648 249,99 [9, арк.110]. На 1917 р. з урахуванням інфляції кошторис складали, розглядаючи мільйонний бюджет. Варто вказати, що інфляція воєнних років робить порівняння з 1916 та 1917 рр. некоректними.

Таблиця 1. Бюджет повітових міст Подільської губернії, 1885-1912 рр. [4; 10; 11]

Місто	1885	1886	1901	1902	1912
Балта	55 235	56 996	44 047	46 147	105 176
Брацлав	22 486	24 829	23 861	20 957	39 074
Вінниця	39 775	46 528	84 994	140 678	272 206
Гайсин	15 045	15 120	41 440	44 746	96 573
Кам'янець-Подільський	106 776	104226	162 767	163 720	396 524
Летичів	9 478	9 699	14 810	14 950	42 727
Літин	8 703	12 275	21 615	26 361	37 548

Наукові записки

Могилів-Подільський	47 537	38 282	56 229	61 026	216 620
Нова Ушиця	17 806	14 506	23 578	25 688	36 416
Ольгопіль	19 970	21 604	28 451	27 896	46 022
Проскурів	44 037	34 579	45 468	39 572	98 982
Ямпіль	-	-	6 245	6 487	12 478

За період 1885 – 1912 рр. вінницький бюджет зріс у 6,8 раз, а до 1915 р. – навіть у 12,7 разів. Наблизитися до цього зумів лише Гайсин з результатом 6,4 рази за 1885 – 1912 рр. Інші подільські міста мали набагато нижчі результати: губернський центр Кам'янець-Подільський – 3,7 рази, Летичів – 4,5 рази, Могилів-Подільський – 4,6 рази, а решта продемонструвала набагато менші показники, наприклад, Проскурів – 2,2 рази (див. Табл. № 1).

Найактивніший період зростання Вінниці припав на 1910-ті роки. Це демонструють й статистичні дані, й суб'єктивні враження городян та гостей міста, коли міський ландшафт почав стрімко змінюватися на очах людей, набуваючи найсучаснішого урбаністичного вигляду.

Загальний бюджет міста за 1911 – 1915 рр. зріс у 2,5 рази (див. Табл. № 2).

Таблиця 2. Міський бюджет Вінниці, 1911-1915 рр. Прибуткова частина

	1911 [12, арк.10]	%	1913 [13, арк.182]	%	1915 [14, арк.110]	%
Збір з нерухомого майна	45 383,57	22,0	47 595,97	13,2	60 065,28	11,9
Збір з торгівлі та промислів	14 816,96	7,2	18 468,42	5,1	16 931,42	3,3
Мито різне	3 038,53	1,5	2 158,0	0,6	3 758,4	0,7
Збір з міського майна та оброчних статей	55 327,35	26,8	84 546,0	23,4	106 985,0	21,1
Збір з муніципальних споруд	23 904,64	11,6	160 847,76	44,5	279 306,8	55,1
Допомога місту	48 288,34	23,3	46 180,09	12,8	36 797,26	7,3
Різні надходження	15 815,98	7,7	1 392,0	0,4	2 879,0	0,6
Всього	206 575,37	100,1	361 188,24	100,0	506 723,16	100,0

Податки були головним джерелом наповнення бюджету. Тривалий час основним податком був оціночний збір з нерухомості юридичних і фізичних осіб. Розмір збору визначався Міською думою у відсотках з чистого прибутку від нерухомого майна або його вартості. Він не міг перевищувати 10% чистого прибутку від майна або 1% його вартості. Міська дума мала сама визначати способи організації цього податку. Хоча кількість нерухомих об'єктів у місті постійно зростала, проте значення цього збору залишалося практично незмінним. Якщо у 1887 р. у Вінниці було 1 923 житлових будинків, з яких мурованих – 154, 903 флігелі, з яких мурованих – 5, а також 2 904 нежитлових, з яких мурованих – 10 [4, с.350], то у 1910 р. було 5 426 будівель, з них мурованих – 2 370 [15, с.23]. В абсолютних цифрах податок з будівель значно виріс: з 4 999 руб. (1885 р.) до 60 065 руб. (1915 р.), проте його доля у міському бюджеті практично не змінилася: 11,1% (1885 – 1887 рр.) [4, с.323-324] та 15,7% (1911 – 1915 рр.).

Важливим джерелом надходження грошей було міське майно, яке орендувалося юридичними та фізичними особами, зокрема, для сільськогосподарських робіт. Основу цього майна складала міська земля. Її кількість, упродовж досліджуваного періоду, залишалася незмінною. Міська дума мала право самостійно встановлювати розмір податку, і він постійно зростав. Якщо за 1885–1887 рр. прибуток від міської землі та оброчних статей складав у середньому щороку 24 275 руб. [4, с.323-324], або 51,6% міського бюджету, то уже у 1915 р. – 106 985 руб., або 21,1%. Значення цього податку поступово втрачалося. Місто переорієнтовувалося на інші види податків. Тим більш, що на час запровадження Городового положення 1870 р. Вінниця мала небагато землі, була лише на 4-му місці за її кількістю серед подільських міст. Попереду були Балта (4 501 десятина), Бар (4 374), Ольгопіль (3 288), а Вінниця – 2 939 [2, с.79].

Поступово основним джерелом поповнення міського бюджету стали надходження від користування іншою міською нерухомістю, головне, об'єктами інфраструктури – муніципальними спорудами. Цей податок за 1911 – 1915 рр. зріс з 23 904,64 руб. до 279 306,8 руб., тобто у 11,7 разів. Хоча витрати на утримання міських споруд також зростали, але

набагато нижчими темпами: з 22 795,04 руб. до 143 855,85 руб., тобто у 6,3 рази за той самий період. Якщо у 1911 р. місто мало чистого прибутку від міських споруд 1 109,6 руб., то уже у 1915 р. – 135 450,95 руб, іншими словами, чистий прибуток від муніципальних споруд зріс у 122 рази. Вкладаючи гроші у розвиток комунального господарства, місто отримало шанс збільшити свій бюджет. Якщо у 1911 р. доля цього податку у бюджеті складала 11,6%, то уже у 1915 р. – 55,1%.

Існувала ще одна стаття податків – це збір з торгівлі та промислів. Він охоплював податки на право виробництва та торгівлі, промислових свідоцтв, трактирного промислу. Хоча збори з торгівлі демонстрували поступове зростання (з 2 905 руб. у 1885 р. до 16 931 руб. у 1915 р., тобто у 5,8 разів), але їхня відносна частка у бюджеті зменшувалася з 7,4% (1885 р.) [4, с.323-324] до 3,3% (1915 р.). І це попри те, що з 1910 р. Вінниці, серед інших великих провідних міст імперії, було надано право попудного збору з вантажів, які вивозилися з міста залізницею [16, с.82].

Міська дума запровадила також збори з візничого промислу, з коней та екіпажів, які перебували у приватній власності, з собак, велосипедів та автомобілів. Цей вид доходів формувався за рахунок оподаткування заможних прошарків населення міста, був невеличким за обсягом і не відігравав значної ролі у структурі бюджету.

Постійною статтею доходів міста була також грошова допомога від державного казначейства. Держава частково відшкодовувала витрати, зроблені містом зі своїх коштів для утримання поліції, розквартирування військ, навчальних закладів тощо. Із зростанням міського бюджету розмір державної допомоги зменшувався, і її доля у структурі прибутків також зменшувалася.

Отже, Вінницю складно назвати торговельним і промисловим містом. Напередодні революційного 1917 р. основу бюджету складали податки за користування нерухомою власністю міста та податки з нерухомості фізичних і юридичних осіб, що охоплювали 60,4% (1911), 81,1% (1913), 88,1% (1915) річного бюджету. Місто, таким чином, складно розглядати як економічний центр губернії. З огляду на структуру видатків, провідними його функціями можна визначити адміністративну, військову, освітню, культурну, рекреаційну. На виконання цих функцій місто витрачало 65,0% (1911), 77,7% (1913), 68,6% (1915) свого бюджету (див. Табл. № 3). Загальну спрямованість витрат можна охарактеризувати як створення умов для комфортного проживання у місті. Безумовно, це не було «ноу-хау» міської влади. Подібна практика відповідала тодішній ідеології розвитку міських населених пунктів. Вінницю тут вигідно вирізняли не тільки активне зростання бюджету, а і його оптимальна структура видатків. Іншими словами, представники міської влади проявили себе гарними менеджерами, облаштовуючи місто для городян, тим самим приваблюючи до нього нових приїжджих, які ставали новими платниками податків та споживачами міських послуг.

Таблиця № 3. Міський бюджет Вінниці, 1911-1915 рр. Витратна частина

	1911 [12, арк.10]	%	1913 [13, арк.182]	%	1915 [14, арк.110]	%
Утримання міського громадського управління та сирітського суду	16 046,25	7,7	24 618,25	6,8	26 559,0	5,2
Військова квартирна повинність	14 477,38	7,0	14 751,65	4,1	12 383,0	2,4
Утримання міської поліції	25 369,16	12,2	24 700,0	6,8	40 901,9	8,1
Утримання пожежного обозу	6 776,62	3,3	7 257,0	2,0	8 865,0	1,7
Благоустрій міста	8 821,22	4,2	63 164,0	17,5	36 980,0	7,3
Утримання міських споруд та підприємств	22 795,04	11,0	92 000,0	25,5	143 855,85	28,4
Народна освіта	30 030,4	14,5	40 688,94	11,3	33 896,0	6,7
Громадське піклування	996,0	0,5	2 112,0	0,6	9 716,0	1,9
Медична, ветеринарна, санітарна частини	9 427,94	4,6	11 102,0	3,1	35 116,33	6,9
Податки міста	1 976	1,0	2 405,0	0,7	7 515,82	1,5
Утримання міської нерухомості	17 876,5	8,6	6 553,0	1,8	28 706,0	5,7
Сплата міських боргів	46 541,24	22,5	60 000,0	16,6	111 189,26	21,9
Різне	5 967,32	2,9	6 508,4	1,8	11 039,0	2,2
Урядові установи			5 328,0	1,5		
Всього	207 101,07	100,0	361 188,24	100,1	506 723,16	99,9

У загальній структурі міських видатків привертають увагу кілька позицій.

Вінниця традиційно мало витратила на організацію міського самоврядування – 15,7% міського бюджету у 1885 р., що було найменшим показником серед інших подільських міст [4, с. 326]. Хоча у кількісному вимірі ці видатки зростали, але їхня доля у бюджеті ставала все меншою – до 5,2% у 1915 р. Показово, що хоча за кількістю населення Міська управа мала складатися з 4 осіб, ще у 1890-х роках гласні заради економії прийняли рішення про скорочення однієї посади [17, арк.27].

Попри те, що у 1915 р. місто вимушено було понад третину (34,1%) видатків бюджету витратити на утримання муніципальних споруд та міської нерухомості, проте вони приносили такий прибуток – 76,2% бюджету, що повністю виправдовувало таку діяльність міської влади. Наприклад, тільки водогін, що почав діяти з 1911 р., уже з наступного року приносив чистого прибутку майже 18 тис. руб. [18, арк.322].

Серйозною статтею видатків будь-якого міста після реформи 1870 р. стало утримання державних установ, військових частин і поліції. Ці статті, на перший погляд, не відповідали безпосереднім інтересам міста і становили суттєву перешкоду розвитку міського господарства. Міське управління мало наймати приміщення для військ, у тому числі для офіцерів, які проживали в місті, чи приїжджали сюди у службові відрядження. З бюджету треба було забезпечити казарми освітленням, опаленням та вчасним ремонтом приміщень. Вінницька влада відразу побудувала раціональні і прагматичні стосунки з Військовим міністерством. Військові частини сплачували гроші за оренду міської землі та міської нерухомості. За Положенням про реформування квартирної повинності 1874 р. Вінниця була віднесена до 5-го розряду її оплати (Кам'янець-Подільський отримав 3-й розряд). Повітовий розпорядчий комітет з квартирної повинності оплачував витрати на утримання розташованого війська відповідно до розряду (дохід, який закладався у бюджетну статтю «допомога місту»), решту міська управа мала доплачувати самостійно. У 1885 р. Вінниця почала будівництво міських казарм за свій рахунок, з тим щоб отримувати щорічну платню за їхню оренду від держави. Фактично згодом міський бюджет витрачався лише на додаткову оплату найму житла для офіцерів, забезпечення їх опаленням і освітленням. Але й це видавалося міській владі завеликими витратами, тому вона наполегливо роками боролася за зменшення армійського навантаження на бюджет. Уже у 1879 р. Міська дума відправила до губернського розпорядчого комітету клопотання про переведення міста з 5-го до 4-го розряду з квартирної повинності, але розгляд у різних інстанціях тривалий час не давав результату [19]. У 1893 р. влада уже клопотала про переведення до 3-го розряду, що позитивно було вирішено у 1903 р. [20].

Міська влада мала забезпечити також заробітну плату городовим, постачати їм провіант, амуніцію, озброєння, а також оплачувати їхнє лікування. Вона мала також облаштувати чи наймати приміщення для місцевого поліцейського управління, утримувати арештантські приміщення при поліції.

Ці витрати традиційно з'їдали значну частину міського бюджету. Але Вінниця планомірно йшла до скорочення цих видатків: з 18,6% у 1885 – 1887 рр. до 10,5% у 1915 р. Її успіхи тим більш помітні на тлі інших подільських міст. У 1885 – 1887 рр. вона займала третє місце за розміром фінансування цієї статті витрат після Балти (23,1%) та Проскурова (22,4%) [4, с.326]. У першій половині 1910-х років деякі подільські міста віддавали від третини до половини коштів своїх бюджетів. Наприклад, у 1912 р. Кам'янець-Подільський – 32%, Могилів-Подільський – 37%, Балта – 23,7%, Проскурів – 28%, Нова Ушиця – 37%, Ямпіль – 46%, Літин – 45%, або у середньому по губернії – 23%, а Вінниця – 16% [16, с.86]. А після 1912 р., коли урядом було видано закон, яким держава відшкодувала половину міських витрат на утримання поліції, це навантаження ще зменшилося.

Вінниця перетворювалася на освітній центр Подільської губернії. У місті витрачалася досить значна частина бюджету на утримання «народної освіти» (за тодішньою практикою ця стаття охоплювала всю культурно-освітню сферу: навчальні заклади, театр, бібліотеки тощо). В середньому за 1911 – 1915 рр. – 10,8% всього річного бюджету. Готовність городян витратитися на розвиток освіти і культури допомогла відкрити у місті чимало навчальних закладів і культурних установ, що притягувало нових мешканців.

Треба відзначити, що Вінниця тривалий час розвивалася за рахунок внутрішніх ресурсів. Лише у 1912 р. був взятий перший кредит, тому з 1913 р. почала зростати кількість грошей, виплачених як «міський борг».

Отже, за зростанням міського бюджету упродовж 1880 – 1916 рр. Вінниця дійсно продемонструвала найкращі результати у Подільській губернії – збільшення у 47,5 рази. Разом з тим, треба заперечити усталену в українській історіографії думку О.І. Лугової [21], А.Б. Задорожнюка [22] та ін. про те, що це відбулося завдяки промислового та торговельного розвитку міста. З огляду на структуру податків міський бюджет зростав завдяки поступу комунального господарства міста. Вкладаючи гроші у будівництво муніципальних об'єктів, місто отримало колосальний стрибок у надходженнях до бюджету. Крім того, зростання комфортності міського життя приваблювало сюди нових поселенців, які платили податки. І, з огляду на витрати, місто розвивалося скоріше як адміністративний, військовий, освітній, культурний центр, ніж економічний та торговельний.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА:

1. Гуменюк А. О. Міста Правобережної України в другій половині XIX ст. : дис... канд. іст. наук : 07.00.02 / А.О. Гуменюк ; Ін-т історії України АН України. – К., 1992. – 240 с.
2. Єсюнін С.М. Міста Поділля у другій половині XIX – на початку XX ст. / С.М. Єсюнін. – Хмельницький, 2015. – 336 с.
3. Прищепя О.П. Міста Волині у другій половині XIX – на початку XX ст. / О.П. Прищепя. – Рівне, 2010. – 287 с.
4. Гульдман В.К. Подольская губерния: опыт геогр.-стат. описания / В.К. Гульдман ; Подол. губ. стат. ком. – Каменец-Подольск, 1889. – 414, 64, 26 с.
5. Державний архів Вінницької області (далі – ДАВіО), ф. Д-262, оп. 1, спр. 5, 264 арк.
6. Там само, спр. 8, 206 арк.
7. Памятная книжка Подольской губернии на 1911 год / сост. В. Филимонов ; Подол. губ. стат. ком. – Каменец-Подольск, 1911. – 96, 218, 66 с.
8. ДАВіО, ф. Д-262, оп. 1, спр. 23, 242 арк.
9. ДАВіО, ф. Д-262, оп. 1, спр. 27, 178 арк.
10. Обзор Подольской губернии за 1902 год / Подол. губ. стат. ком. – Каменец-Подольск, 1903. – 212 с.
11. Обзор Подольской губернии за 1912 год / Подол. губ. стат. ком. – Каменец-Подольск, 1913. – 175 с.
12. ДАВіО, ф. Д-262, оп. 1, спр. 22, 393 арк.
13. ДАВіО, ф. Д-262, оп. 1, спр. 24, 146 арк.
14. ДАВіО, ф. Д-262, оп. 1, спр. 26, 129 арк.
15. Вінниця : іст. нарис. – Вінниця : Книга-Вега, 2007. – 304 с.
16. Седляр А.В. Господарська діяльність органів самоврядування міст Волині та Поділля напередодні Першої світової війни / А.В. Седляр // Часопис укр. історії. – К., 2007. – Вип. 7. – С. 80-91.
17. ДАВіО, ф. Д-262, оп. 1, спр. 9, 326 арк.
18. Центральний державний історичний архів України у Києві (далі – ЦДІАК), Ф. 442, оп. 665, спр. 310, 386 арк.
19. ДАВіО, ф. Д-230, оп. 1, спр. 49, 279 арк.
20. ЦДІАК, ф. 442, оп. 656, спр. 153, 2 арк.
21. Лугова О.І. Миські промислові осередки на Україні (кінець XIX – початок XX ст.) / О.І. Лугова // Укр. іст.-геогр. зб. – К., 1971. – С. 182-197.
22. Задорожнюк А.Б. Промислове виробництво в містах і містечках Подільської губернії кінця XVIII – початку XX ст. / А.Б. Задорожнюк, О.П. Реєнт ; Ін-т історії України НАНУ. – К., 2008. – 270 с.

Karoyeva T. R. Budget of provincial town as an indicator of its development (exemplified by data of Vinnytsia municipal budget in 1880 – 1916)

The article offers evidence that municipal budget can be regarded as an indicator of city development. The author uses the data of Vinnytsia town budget as an example to trace municipal financial resources development in the period of 1880 – 1916. Analysis of changes in credit and debit of the town budget allows the author to outline the main directions of city development. The main inference drawn from the study is that on the eve of the World War I Vinnytsia was developing as an administrative, military, educational and cultural center rather than an economic and trading one.

Keywords: municipal budget, expenditures, tax, profit, Vinnytsia

Кароева Т.Р. Бюджет уездного города как индикатор его развития (на примере г. Винницы 1880 – 1916 гг.)

В статье доказано, что бюджет города может быть индикатором его развития. На примере Винницы прослеживается динамика увеличения городского бюджета в 1880 – 1916 гг. Анализ изменений доходной и расходной его частей позволил определить основные направления

.....
развития населенного пункта. Главный вывод исследования это то, что накануне Первой мировой войны Винница развивалась скорее как административный, военный, образовательный, культурный центр, чем как экономический и торговый.

Ключевые слова: городской бюджет, налоги, расходы и доходы, Винница.

УДК 94(477.44)«1918»:929 Ліпкін

О. М. Кравчук, Н. М. Марценюк

ДІЯЛЬНІСТЬ ОЛЕКСАНДРА ЛІПКІНА НА ПОСАДІ ЛІТИНСЬКОГО ПОВІТОВОГО СТАРОСТИ (1918 Р.)

У статті висвітлено управлінську діяльність О. Ліпкіна на посаді Літинського повітового старости у червні-листопаді 1918 р. як провідника політики гетьманату на тлі подій, що відбувалися в Подільському регіоні. Автори доводять, що ця діяльність засвідчує крах спроб реставрації дореволюційних політичних та соціально-економічних відносин. Спроба розбудови незалежної гетьманської держави методами царської монархії виявилася абсолютно неконструктивною і була відкинута українським населенням.

Ключові слова: Літинський повіт, Літин, О. Ліпкін, гетьманат, австро-угорські війська, повстанський рух.

Всебічне дослідження подій Української революції 1917-1920 рр. передбачає висвітлення органів місцевого управління та їх очільників. У радянський час замовчувалася не лише їх діяльність, а навіть прізвища. Зокрема, це стосується голови адміністрації Літинського повіту О. Ліпкіна в період гетьманату 1918 р. У сучасній українській історіографії зазначене питання не досліджене, хоча окремих аспектів історії революційної доби в регіоні торкалися С. і О. Гусеви [1], О. Завальнюк [2; 3], С. Калитко [4], Р. Коваль [5], О. Кравчук [6] та інші науковці.

Мета статті – розкрити головні напрямки діяльності Літинського повітового старости О. Ліпкіна.

Встановлення гетьманату стало реакцією консервативних верств суспільства України на окремі процеси, що відбувалися внаслідок політичних змін в 1917- на початку 1918 рр. Одним з їх проявів було руйнування значної частини поміщицьких маєтків. Після виснажливих років світової війни, прифронтова Подільська губернія й, зокрема, Літинський повіт (201 сіл, 8 міст і містечок, зокрема, Межирів, Новокосянтинів, Пилява, Стара Синява, Уланів, площа – 2919 кв. верст., населення – 296493 осіб [7]), стали жертвою погромів, ініційованих у 1917 – на початку 1918 рр. солдатами-дезертирами. У лютому – жовтні 1917 р. російську армію залишили понад 170 тис. осіб [8, с. 192]. На Поділлі було розгромлено до 60% маєтків, а в південній частині Літинського повіту – всі панські економії [1, с. 62]. У цей час в повіті налічувалося 128 поміщицьких господарств [9, с. 1010-1011]. Адміністративна влада УНР (повітовим комісаром з 18 жовтня 1917 р. був І. К. Бачинський [10, с. 380]) не змогла зупинити погроми. Подільські поміщики почали боротьбу з селянами силами приватних охоронних підрозділів, а з початку 1918 р. – польських легіонерів, які здійснювали карні експедиції [4, с. 260]. Навесні 1918 р. між ними та селянами спалахнули збройні сутички, одним із епізодів яких був обстріл легіонерами 13 березня 1918 р. с. Дяківці [11, с. 391].

Політичним наслідком погіршення майнового статусу поміщиків стала їх участь у хліборобському русі. До утвореного у Вінниці в листопаді-грудні 1917 р. Союзу земельних власників і сільських господарів (Спілки хліборобів-власників) увійшло декілька поміщиків з Літинщини – В. Гук, В. Данілов, С. Дерсевіль, Е. Кумановський, І. Міщенко, М. Охрімович, Баронч, Цибульський, Добровольський та інші [12, арк. 5; 6, с. 105-107]. В. Данілов, власник маєтку біля с. Микулинець, брав участь у Всеукраїнському хліборобському з'їзді 29 квітня 1918 р., на якому П. Скоропадського обрали гетьманом. Одним з організаторів з'їзду став П. Александров (1863-1919). У 1911-1918 рр. він очолював Подільську губернську земську управу [3, с. 192], у 1917 р. на недовгий час став Подільським губернським комісаром. Він був членом ради і управляючим справами Всеукраїнського союзу хліборобів [13, с. 118, 125]. Один із маєтків Александрова знаходився в Літинському повіті (в с. Степанки [9, с. 1010]).